

Міністерство освіти і науки України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до контрольної роботи
з дисципліни «Ризикологія»
для студентів заочної форми навчання
напряму підготовки 6.030503 – «Міжнародна економіка»

Затверджено методичною
радою університету
протокол № від

Харків ХНАДУ 2015

Укладач К.О. Попкова

Кафедра міжнародної економіки

Навчальна дисципліна «Ризикологія» належить до навчальних дисциплін природничо-наукового та загальноекономічного циклу підготовки бакалаврів за напрямом підготовки 6.030503 – «Міжнародна економіка».

Мета викладання дисципліни «Ризикологія» полягає у формуванні системи теоретичних знань студентів і набуття ними практичних навичок у галузі економічної діяльності підприємства в умовах ризику.

Предметом навчальної дисципліни є система організаційно-економічних і регулятивних взаємовідносин, суб'єктів господарювання в процесі реалізації економічної діяльності підприємства в умовах ризику.

Об'єктом вивчення дисципліни є економічні відносини між суб'єктами господарювання в умовах ризику. Завдання викладання дисципліни:

- вивчення сутності і особливостей здійснення економічної діяльності підприємства в умовах ризику;
- оволодіння принципами та інструментами управління ризиками на макро- та мікрорівнях;
- ознайомлення з методичним інструментарієм оцінки ризиків діяльності підприємств у міжнародному середовищі та розрахунку ефективності прийняття рішень;
- набуття вмінь ідентифікувати, оцінювати та мінімізувати ризик інвестиційної діяльності підприємств України.

I ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «РИЗИКОЛОГІЯ»

ТЕМА 1 СУТНІСТЬ РИЗИКУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Розуміння сутності ризику. Виникнення дефініції «ризик». Джерела ризику. Об'єкт та суб'єкт ризику. Ризик, як економічна категорія.

Класифікація ризиків. Класифікація ризиків за видами та за певними класифікаційними ознаками. Чисті та спекулятивні ризики. Політичні. Економічні, соціальні ризики.

ТЕМА 2 УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

Основні етапи управління ризиками. Виявлення ризиків. Оцінка та мінімізація ризиків. Прийняття рішень в умовах ризику. Вплив на ризик. Контроль та корегування процесу управління ризиками.

Оцінка ризиків. Економіко-статистичні методи оцінки ризиків. Аналогові методи. Метод експертних оцінок. Комплексні методи (економіко –математичне моделювання).

Мінімізація ризиків. Страхування. Хеджування. Лімітація. Резервування засобів. Диверсифікація. Передача ризиків.

ТЕМА 3 ОЦІНКА РИЗИКІВ

Економіко-статистичні методи оцінки ризиків. Загальний рівень ризику. Коефіцієнт варіації. Середньоквадратичне відхилення. Дисперсія. Математичне очікування. Бета-коефіцієнт.

Аналоговий метод та метод експертних оцінок. Опитування, SWOT-аналіз. Роза та спіраль ризиків. Оцінка ризиків стадії проекту. Метод Дельфі.

Комплексні методи оцінки ризиків. Аналіз чутливості проекту.

Оцінка стійкості проекту. Аналіз сценаріїв проекту. Метод імітаційного моделювання. Метод «дерева рішень». «Точка беззбитковості».

Метод дисконтування. Ставка дисконту. Премія за ризик.

Зони ризику. Безризикова зона. Зони допустимого, критичного та катастрофічного ризиків.

ТЕМА 4

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ РИЗИКУ ТА НЕВИЗНАЧЕННОСТІ

Вибір оптимальної стратегії в умовах ризику, пов'язаного з конфліктом. Методи аналізу конфліктних ситуацій. Методи знаходження оптимальних стратегій.

Вибір оптимальної стратегії в умовах ризику, пов'язаного з невизначеністю навколишнього середовища. Методи аналізу ігор із природою. Приклади розв'язання задач на вибір оптимальної стратегії в іграх з природою.

ТЕМА 5

ЗАСТОСУВАННЯ КОРИСНОСТІ В РИЗИК- МЕНЕДЖМЕНТІ

Поняття корисності в задачах прийняття рішень. Найпростіша лотерея. Очікувана корисність.

Функція корисності. Принцип фон Неймана-Моргенштейна. Функція Схильність до ризику. Функція корисності з інтервальною нейтральністю до ризику.

ТЕМА 6

ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ

Сутність інвестиційної діяльності в умовах ризику. Види ризиків при оцінці проектів.

Принцип оцінки ефективності інвестиційних проектів.

Методи аналізу ризиків проекту. Перевірка стійкості проекту. Коригування параметрів проекту. Аналіз альтернативних сценаріїв розвитку проекту.

ТЕМА 7

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ

Поняття фінансового ризику. Депозитний та портфельний ризики. кредитний ризик. Ризик угод та перечення грошей.

Оптимальний портфель цінних паперів. структура та вартість портфеля. Мета інвестора. Диверсифікація коштів. Портфель Марковіца та Тобіна.

Формування оптимального портфеля з обмеженою кількістю цінних паперів. Ефективність цінних паперів в умовах ризику. Ризикові та без ризикові цінні папери.

II ЗМІСТ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольні роботи займають важливе місце в навчальному процесі. Мета їх виконання – придбання студентами навичок самостійної роботи з літературними джерелами, уміння пов'язувати теоретичні знання з практичними. Окрім цього, контрольні роботи - це форма перевірки самостійної роботи студентів, що дозволяє викладачеві установити її недоліки та зазначити шляхи їх усунення. Якість роботи визначається тим, наскільки самостійно й вірно студент виконав роботу. Кожний студент повинен вибрати та виконати контрольну роботу відповідно свого варіанта. Перед початком виконання контрольної роботи студент повинен вивчити літературу.

Контрольна робота складається з теоретичної та практичної частини.

Номер варіанта відповідає комбінації передостанньої та останньої цифри залікової книжки.

Творчий підхід до написання контрольної роботи передбачає глибоке вивчення літератури з теми, оцінку різних трактувань питання, отримання аргументованих висновків. Розгляд теоретичних питань повинен спиратися на аналіз статистичних даних, взятих із

наукових джерел. Дані повинні бути відповідним чином оброблені та наведені у вигляді таблиць, діаграм або схем. Вони, в свою чергу, вимагають економічного аналізу та посилання на джерело. Текст контрольної роботи слід викладати логічно, але при цьому не допускати простого переписування його з літератури. Наводячи цитати, формулюючи певні підходи, використовуючи запозичені статистичні матеріали з різних джерел, автор обов'язково повинен зробити посилання, а ці джерела назвати у загальному списку літератури.

Контрольна робота має бути виконана й оформлена з додержанням усіх вимог до наукових робіт.

Відредагований текст контрольної роботи має бути надрукований через 1,5 міжрядкових інтервали (таблиці – через 1 інтервал) до тридцяти рядків на сторінці на одному боці аркуша білого паперу формату А4; шрифт текстового редактора Word – Times New Roman 14 пт. Текст розміщується на сторінці, яка обмежується полями: лівим, верхнім і нижнім – не менше ніж 20 мм, правим – не менше ніж 10 мм.

Абзацний відступ складає 1,25 мм від границі тексту.

Нумерацію сторінок роботи подають арабськими цифрами у правому верхньому куті без крапки в кінці. Першою сторінкою є титульний аркуш, але на ньому номер не ставлять.

Розділи (відповідають теоретичним питанням, що розглядаються, та практичним завданням) повинні мати порядкову нумерацію в межах роботи і позначатися арабськими цифрами без крапки; слово «розділ» («питання», «пункт») не пишеться. Між цифрою, що позначає номер питання, і першою літерою заголовку має бути пробіл в один знак. Заголовки друкують симетрично до набору (посередині рядка) або з абзацного відступу.

Рисунки та таблиці у контрольній роботі повинні бути правильно оформлені та підписані.

Ілюстрації слід розміщувати безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації позначають словом «Рисунок» і нумерують арабськими цифрами послідовно в межах кожного розділу контрольної роботи. Номер ілюстрації складається з номеру розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Назву ілюстрації від номеру слід

відокремлювати рисою (тире); крапку в кінці назви ілюстрації не ставлять. Наприклад: «Рисунок 2.3 – Методи регулювання зовнішньої торгівлі» (третій рисунок другого розділу). Номер ілюстрації та її назва розміщуються під ілюстрацією симетрично до набору (посередині рядка); на всі ілюстрації мають бути посилання у тексті роботи.

Таблицю слід розміщувати безпосередньо після тексту, в якому вона згадується вперше або на наступній сторінці. Таблиці слід нумерувати арабськими цифрами в межах кожного розділу контрольної роботи. Номер таблиці складається з номеру розділу і порядкового номеру таблиці в цьому розділі, між якими ставиться крапка. Після номеру таблиці ставлять риску (тире) і друкують назву таблиці малими літерами (крім першої великої); крапку в кінці назви таблиці не ставлять. Наприклад: «Таблиця 2.1 – Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну» (перша таблиця другого розділу). Номер таблиці та її назва розміщуються над таблицею з абзацного відступу; на всі таблиці мають бути посилання у тексті роботи. У таблицях слід обов'язково зазначати одиницю виміру. Якщо всі одиниці виміру є однакові для всіх показників таблиці, то вони наводяться у заголовку. Одиниці виміру мають наводитися відповідно до стандартів. Чисельні величини у таблиці повинні мати однакову кількість десяткових знаків.

Формули нумерують арабськими цифрами в межах кожного розділу контрольної роботи. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Нумери формул пишуть біля правого поля аркуша на рівні відповідної формули в круглих дужках. Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони наведені у формулі. Значення кожного символу і числового коефіцієнта треба подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки. Вище і нижче кожної формули потрібно залишити не менше одного вільного рядка. В кінці формул і в тексті перед ними розділові знаки ставлять відповідно до правил пунктуації.

При написанні контрольної роботи студент повинен давати посилання на джерела, матеріали з яких наводяться в роботі або на ідеях і висновках яких розробляються проблеми, задачі, питання,

вивченню яких присвячена робота. Посилання в тексті роботи на джерела слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад: «у роботах [1-3]». Якщо наводиться цитата, то посилання надається одразу після закінчення цитати у квадратних дужках із зазначенням порядкового номеру джерела та відповідної сторінки джерела, наприклад: [4, с. 35].

Список літератури розміщується в кінці роботи. Він охоплює всі джерела, якими користувався автор (5-15 джерел). Оформлюється список літератури в алфавітному порядку, джерела також нумеруються для здійснення посилань на них. Пропонується використовувати як фундаментальні підручники, словники, енциклопедії, монографії, так і довідники, статистичні збірки та періодичні видання.

Таким чином, контрольна робота повинна бути підготовлена як цілісне закінчене дослідження з визначеної теми, рівень виконання якого свідчить про глибоку теоретичну підготовку студента.

ІІІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПОРАДИ СТОСОВНО ТЕРМІНІВ ТА ЕТАПІВ ПІДГОТОВКИ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота повинна бути виконана та представлена на кафедру для рецензування й отримання дозволу на захист не пізніше, ніж за 2 тижні до складання заліку з цієї дисципліни. Робота повинна бути подана у закінченому вигляді та відповідним чином оформлена.

Студенти, які не виконали контрольну роботу, або виконали її незадовільно, до складання заліку не допускаються.

Зважаючи на високі вимоги до змістовної частини контрольної роботи, слід мати на увазі, що відвідування консультацій керівника контрольної роботи дає змогу не лише контролювати хід підготовки, а й, перш за все, обговорювати дискусійні питання, наукові підходи. До кожної консультації студенту слід готуватися: формулювати питання, вибирати матеріал.

Після обрання питань контрольної роботи (залежно від номеру залікової книжки), студент знайомиться з тим, як вони висвітлені у науковій літературі, який рівень її розробки, які є фундаментальні

видання з цієї проблеми, що нового з'явилося в періодичних виданнях.

Знайомство з питанням слід розпочинати з фундаментальних підручників, як вітчизняних, так і зарубіжних, в яких подається глибокий за змістом матеріал, що визнається світовою економічною наукою, розкриває сутність економічних категорій і процесів. Далі можна звертатися до монографій, періодичних видань для більш ґрунтовного розкриття проблеми.

Особливу увагу під час опрацювання літературних джерел слід приділити конспектуванню певних теоретичних положень зі своїми нотатками, зауваженнями. Це допоможе зробити огляд літератури, критично осмислити певну точку зору, сформулювати свою позицію.

Знайомлячись з літературою, необхідно перш за все звернутися до алфавітних каталогів бібліотеки ХНАДУ, наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка. Розглядаючи літературу та відбираючи потрібну, слід на картках записувати її бібліографічні дані. Підібравши літературу, на цих же картках слід зробити нотатки про питання, що розглядаються в цих джерелах, – це допоможе при складанні змісту, бібліографічного огляду та списку використаної літератури.

Знайомство зі значним обсягом літератури та накопичення значної кількості законспектованих матеріалів дають змогу скласти уявлення про проблему в цілому, про її вузлові питання, про необхідність та можливість дослідження її в певному напрямку. На підставі цього складається план, який обговорюється та узгоджується з науковим керівником.

Під час написання тексту слід консультиватися з керівником, щоб у проведенні дослідження дотримуватися чіткої лінії, не допускати мішанини та суперечності положень. Автор може висвітлити різні точки зору в аналізі того чи іншого питання, але він повинен або приєднатися до якоїсь з них, або мати власну думку, що просліджується протягом усієї роботи.

Зміст роботи фактично відбиває план викладення обраної теми, в якому наводиться вся структура роботи з чіткими, конкретними формулюваннями питань, для визначення яких рекомендується скористатися змістом дисципліни «Ризикологія».

IV ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1

1. Розуміння сутності ризику.
2. Економіко-статистичні методи оцінки ризиків

Варіант 2

1. Оцінка вірогідності настання ризикової події
2. Причини виникнення ризиків. Функції ризиків

Варіант 3

1. Основні етапи управління ризиками
2. Класифікація ризиків

Варіант 4

1. Генезис терміну «Ризик»
2. Експертні методи оцінки ризиків

Варіант 5

1. Мінімізація ризиків
2. Методи оцінки ризиків

Варіант 6

1. Основні методи зменшення ризиків
2. Застосування методу імітаційного моделювання для оцінки ризиків

Варіант 7

1. Застосування диверсифікації для зменшення ризиків
2. Аналогові та експертні методи оцінки ризиків

Варіант 8

1. Ідентифікація ризиків
2. Комплексні методи оцінки ризиків

Варіант 9

1. Формування оптимальної структури інвестиційного портфеля для створення балансу між ризиком і доходом
2. Застосування методу «дерева рішень» для оцінки ризиків

Варіант 10

1. Обґрунтування вибору методу зменшення ризиків
2. Застосування методу дисконтування для оцінки ризиків

Варіант 11

1. Методи виявлення ризиків
2. Хеджування ризиків

Варіант 12

1. Вибір оптимальної стратегії в умовах ризику, пов'язаного з невизначеністю навколишнього середовища.
2. Застосування корисності в ризик-менеджменті

Варіант 13

1. Застосування страхування для зменшення ризиків
2. Вибір оптимальної стратегії в умовах ризику, пов'язаного з конфліктом

Варіант 14

1. Недоліки і переваги економіко-статистичних, аналогових та експертних методів оцінки ризиків
2. Поняття корисності в задачах прийняття рішень.

Варіант 15

1. Сутність інвестиційної діяльності в умовах ризику
2. Функція корисності

Варіант 16

1. Вибір оптимальної стратегії в умовах ризику, пов'язаного з невизначеністю навколишнього середовища.
2. Застосування методу імітаційного моделювання для оцінки ризиків

Варіант 17

1. Застосування методу «дерева рішень» для оцінки ризиків
2. Причини виникнення ризиків. Функції ризиків

Варіант 18

1. Ідентифікація ризиків
2. Застосування корисності в ризик-менеджменті

Варіант 19

1. Класифікація ризиків
2. Недоліки і переваги економіко-статистичних, аналогових та експертних методів оцінки ризиків

Варіант 20

1. Основні методи зменшення ризиків
2. Основні етапи управління ризиками

V ЗАДАЧА ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Задача 1

Оцініть ризик підприємства застосовуючи коефіцієнт варіації, середньоквадратичне відхилення та дисперсію. Вихідні дані для розрахунку наведені у табл. 5.1.

Таблиця 5.1 – Чистий прибуток підприємства

Роки	Чистий прибуток, тис. грн.
2010	1852 $i+j$
2011	1452 i
2012	1254 j
2013	1856 ($i+j$)
2013	1297 i

(i – остання цифра залікової книжки, j – передостання)

Задача 2

Здійснити вибір оптимальної стратегії при прийнятті рішень в умовах ризику. Розрахувати критерії Байєса-Лапласа, Вальда, Севіджа, Гурвіца. Вихідні дані для розрахунків наведено у табл. 5.2.

Таблиця 5.2 – Матриця ризиків

П1	П2	П3	П4
0	0	0	0
50	50	50	-3,5
90	90	90	-12,5
130	130	74	-15,5
170	137	68	-21,5
177	131	62	-27,5

VI МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ

Розрахуйте коефіцієнт варіації, середньоквадратичне відхилення та дисперсію для оцінки ризиків за допомогою формул, наведених у табл. 6.1.

Таблиця 6.1 – Показники, що характеризують ризик діяльності підприємства

Показники	Результативна змінна (Y – чистий прибуток)
Середнє	$\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Y_i$
Середньоквадратичне відхилення	$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}{n-1}}$
Коефіцієнт варіації	$K_y = \frac{\sigma_y}{\bar{Y}} \cdot 100\%$

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Абрамова І. Н. Портфель інвестування / І. Н. Абрамова. – Харків : Изд.ХГСУ, 2002. – 104 с.
2. Баззел Р. О. Інформація і ризик в маркетингу / Р. О. Баззел, Д. Ф. Конс, Р. В. Браун ; пер. с англ. – М. : Финстатинформ, 1993. – 96 с.
3. Бушуєв С. Д. Інвестиційні інструменти проектного менеджменту / С. Д. Бушуєв, Е. О. Гурін. – К. : УКРНЕТ, 1999.– 153 с.
4. Вентцель Е. С. Теорія ймовірностей / Е. С. Вентцель. – М. : Наука, 1964. – 575 с.
4. Витлинский В. В. Ризик – категорія економічна. Від стратегічного планування до стратегічного менеджменту / В. В. Витлинский // Ділова Україна. – 1995. – №40. – С. 2.
5. Гесьць В. М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування / В. М. Гесьць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, В. В. Іванов. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 396 с.
6. Дамодаран А. Інвестиційна оцінка. Інструменти і техніка оцінки будь-яких активів / Асват Дамодаран ; [пер. с англ.]. – М. : Альпіна Бізнес Букс, 2004. – 1342 с.

7. Залунин В. Ф. Аспекты риска в системе инвестиционного проекта / В. Ф. Залунин – Днепропетровск : «Наука и образование», 1996. – 60 с.

8. Заруба О. Д. Основи страхування / О. Д. Заруба. – К. : Українсько-Фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1995. – 180 с.

9. Камінський А. Б. Економічний ризик та методи його вимірювання / А. Б. Каменський. – К. : Вид. дім «Козаки», 2002. – 120 с.

10. Колемаев В. А. Теория вероятностей и математическая статистика / В. А. Колемаев, В. Н. Калинина. – М.: Инфра-М, 1997. – 302 с.

11. Моделирование рискованной ситуации в экономике и бизнесе / [А. М. Дубров, Б. А. Лагоша, Е. Ю. Хрусталева, Т. П. Барановская]. – [2-е изд.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 224 с.

12. Попкова К. О. Аналіз методичного інструментарію оцінки ризиків інвестиційної діяльності / К. О. Попкова // Економіка : зб. наук. пр. – Харків : ХНПУ. – 2007. – № 7. – С. 87 – 92.

13. Попкова К. О. Управління ризиками міжнародних інвестиційних проектів // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. Наук. Праць : – Дніпропетровськ : ДНУ. – 2007. – № 243. – С. 808 – 812.

14. Райс Т. Финансовые инвестиции и риск / Т. Райс, Б. Койли ; пер. с англ. – К. : Торгово-издательское бюро ВМ, 1995. – 592 с.

15. Рэдхэд К. Управление финансовыми рисками / К. Рэдхэд, С. Хьюс ; [пер. с англ.]. – М. : Инфра, 1996. – 288 с.

Додаткова література

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1560-ХІІ від 18.09.91 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – ст. 646.

2. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України № 719-ХІV від 03.06.99р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 47. – ст. 646.

3. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки: Постанова № 1801 від 28 грудня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29.

4. Про затвердження положення про порядок випуску облігацій підприємств: Рішення державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 322 від 17.07.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. –ст. 1799.

5. Федоренко В. Г. Інвестиційний менеджмент / В. Г. Федоренко. [2-ге вид.]. – К. : МАУП, 2004. – 280 с.

6. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнобуш, Р. Шмалензи. – М. : Дело, 2001. – 421 с.

7. Ястремька О. М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади: [монографія] / О. М. Ястремська. –Х. : ВД «ІНЖЕК», 2004. – 488 с.